

CUVIOȘII ȘI MĂRTURISITORII ROMÂNI – PILDE DE RĂBDARE ȘI DE RUGĂCIUNE PENTRU CEI SUFERINZI

Asist. cercet. dr. pr. Liviu PETCU
Facultatea de Teologie Ortodoxă „Dumitru Stăniloae” din Iași

Abstract

Romanian confessors and martyrs who endured the torments of the communist prisons, due to invented faults or just because they were priests, Christian intellectuals or simply devoted believers of the Church, have underlined almost all in the same key, that the only support, strength and comfort to them in those times of torment and horror was the Jesus prayer. They all felt attracted by the tranquillity, joy, peace and comfort that this prayer offered. This is what the monks in our monasteries have taught and preached. In that world of incarceration, the prayer of the mind meant an escape, a recapture of spiritual balance, a refreshing of the soul which helped him beat fear, angst, loneliness, all the lacks and persecutions. This prayer has always situated them in the presence of God, no matter the harsh circumstances they went through. They felt that they were not alone and that Someone made them stronger. Many of them got to the highest peaks of this prayer. Just because they were willing to learn the lesson of prayer could they overcome those dreadful situations.

Keywords: prayer, Jesus prayer, patience, vigour, support, Romanian martyrs, paradigm.

Necesitatea rugăciunii

Viața creștină este legată, în chip deosebit, de rugăciune. Sufletul care iubește pe Dumnezeu nu poate să nu se roage, fiindcă iubirea izvorăște din rugăciune și rugăciunea întreține iubirea. „Cel ce iubește pe Domnul își aduce aminte pururea de El și aducerea aminte de Dumnezeu naște rugăciunea.”¹

¹ Cuv. Siluan Athonitul, *Între iadul deznădejdiei și iadul smereniei*, traducere de Pr. prof. Ioan Ică și Diac. Ioan Ică jr., Editura Deisis, București, 1994, p. 62.

Dumnezeu l-a înzestrat pe om cu ceva cu care să poată menține legătura permanentă cu El, să își dezlipească sufletul de lume și de cele lumești, pentru a-l pune în dialog cu El, să se umple de iubirea Lui și să se unească cu El. Rugăciunea este „produsul” gândirii și a inimii încordate la maximum. Rugăciunea s-ar putea defini ca efortul conștient al omului de comunicare cu Dumnezeu, spre o cât mai desăvârșită unire cu El. Pe scurt, ea este vorbirea sau comunicarea omului cu Dumnezeu. Ea este viața sufletului. Așa după cum trupul, dacă răsuflă înseamnă că este viu, iar atunci când încetează respirația încetează și viața, așa se întâmplă și cu sufletul celui care nu se roagă, nu are viață și astfel creștinul nu poate câștiga viața veșnică, mai ales că rugăciunea este cheia Împărăției lui Dumnezeu. Deci rugăciunea, ca respirație a sufletului, este pentru acesta ceea ce este aerul pentru buna funcționare a trupului. A nu te ruga înseamnă a lăsa pe Dumnezeu în afara existenței tale. Unora, agitația lumii contemporane, prealabila pregătire duhovnicească și greutatea concentrării spirituale, care premerge sau însoțește rugăciunea, nu le mai înlesnesc sau nu le mai oferă lungi momente de meditație și rugăciune. Cu toate acestea, doar privegherea și stăruința în rugăciune eliberează, în același timp, pe cel ce se roagă, de grijile mărunte, împovărătoare și înrobitoare ale lumii acesteia, de preocupările, durerile și necazurile vieții cotidiene, deschizându-i, astfel, calea spre intrarea în deplina comuniune cu Dumnezeu. De aceea toți Sfinții Părinți vorbesc despre rugăciune ca fiind mai mult decât necesară vieții duhovnicești, aceștia aflându-se parcă într-o continuă emulație în a arăta foloasele ei. Ei își doreau mai bine să nu existe deloc, decât să existe fără rugăciune.

În scrierile sfinților, bunul creștin este îndemnat să intensifice rugăciunea și în vreme de pace și de bucurie, și nu doar la vreme de încercări, ca să nu fie dovedit ca un credincios *de necaz*, care-și amintește de Dumnezeu și se roagă Lui doar atunci când are nevoie stringentă de ajutorul Lui. E imperios necesar ca el să se arate ca un fiu credincios, care este ascultător în toată vremea de Tatăl lui și comunică în permanență cu el. Omul nu trebuie să se asemene necuvântătoarelor, care își fac simțită prezența și *strigă* la stăpânul lor doar atunci când le răzbește foamea sau simt oarece durere. Însă, mulți dintre semenii noștri recunosc că, în special, atunci când sunt cuprinși de felurite încercări, necazuri și suferințe, aleargă către ajutorul lui Dumnezeu, pe care-l cer cu insistență și smerenie în rugăciune.

Hristos nu dorește să-l tămăduiască pe cel bolnav, fără ca el să ceară ajutorul Lui

Omul nu este un obiect inert, asupra căruia Dumnezeu Își exercită puterea divină, ci un fiu preaiubit, creat după chipul lui Dumnezeu, cu vocația de a deveni și după asemănare cu Acesta. Din marea Sa iubire față de om – preot și rege al creației –, Hristos Domnul acționează imediat în atotputernicia Sa. El este prezent acolo unde este și bolnavul, rămâne lângă el, vrea să îl ajute, dar întâlnirea dintre ei, cel din urmă o poate propune sau invoca insistent prin rugăciune sau o poate refuza. De aceea El rămâne într-o așteptare smerită (Apoc. 3, 20) și nu săvârșește minuni care fie I-ar slăvi Persoana, fie ar constrânge pe om la o credință servilă, eludând poate personalitatea omului și neluând în seamă doleanțele lui. Astfel, Dumnezeu dorește ca omul să aibă și un folos sufletesc de pe urma acțiunii Sale tauturgice și ca acesta să crească în virtute prin mulțumirea și recunoștința datorate lui Dumnezeu pentru vindecarea sa. Mântuitorul nu vrea să intervină asupra celui suferind fără voia sa, fără să dorească ajutorul Lui, arătând aceasta prin chemarea numelui Său în rugăciune.

Împărtașirea slavei divine vindecătoare reclamă deci cooperarea de bunăvoie a pacienților, credința care să restaureze acea legătură originară corectă între Creator și făpturile Sale, care poate fi restaurată prin supunerea adusă de acestea și prin deschiderea lor către Creator.

Prin Hristos se stabilește o comunicare între bolnavul credincios și imensa Viață și putere care este în Dumnezeu, o Viață care nu așteaptă decât să fie dorită pentru a intra în om și a-l izbăvi. De aceea așteaptă rugăciunile celor suferinzi, însoțite de credință puternică, fapte bune și un suflet purificat prin căință intensă și mărturisire (spovedanie) sinceră. Căci Dumnezeu nu poate să-l salveze pe om și să-l mântuiască fără consimțământul și participarea acestuia.

Durerea bolnavului cu inima înfrântă și smerită îl face pe acesta să ajungă la dumnezeiasca milostivire și să se arunce la picioarele Celui Răstignit. Rugăciunea lui atrage privirea miloasă și compătimitoare a lui Dumnezeu, și-L cheamă pe Fiul Său să Se întrupeze în el, să-l vindece și să-l transfigureze până la statura bărbatului desăvârșit.

„Dumnezeu de la cel suferind două lucruri cere...”

Nu este îndeajuns doar ca omul pe care Dumnezeu l-a găsit vrednic de astfel de încercare ca aceea a suferinței trupești să conștientizeze că are nevoie de ajutorul Lui și nici doar să intenționeze să-L ceară, ci este de neapărată trebuință să înceapă efectiv rugăciunea intensă și fierbinte către Dumnezeu și atunci va trimite și Bunul Părinte ceresc belșug de har și de ajutor. În ceea ce privește modul săvârșirii rugăciunii, Părinții Bisericii lansează dese exortații ca bunul creștin să se roage ca și cum ar avea în fața ochilor pe Hristos, să își adune mintea asupra celor citite sau rostite și să-și curățească inima de orice gând pătimăș. Ceea ce contribuie foarte mult la păstrarea atenției în timpul rugăciunii este pronunțarea acesteia foarte rar, pentru ca fiecare cuvânt al ei să aibă ecou în mintea și inima celui ce se roagă. La început e necesară silirea la rugăciune, dar cu timpul ea va începe să aducă ascetului rugător bucurie și mângâiere. Această mângâiere îi face nevoița ușoară și îl încurajează să persevereze². Chiar dacă la început nu se roagă cum ar trebui, el trebuie să continue rugăciunea, căci, de cele mai multe ori, din cantitate vine calitatea.

Rugăciunea trebuie să înceapă cu un cuvânt de mulțumire către Dumnezeu, urmând apoi recunoașterea păcatelor și abia după aceasta trebuie înfățișate cererile fiecăruia înaintea Lui. Când ne gândim la rugăciunea de cerere, ne revin în memorie cuvintele psalmistului David, care cerea îndurarea și milostivirea lui Dumnezeu din varii motive. În rugăciunile de cerere către Dumnezeu era formulat mai întâi motivul cererii, apoi promisiunea că vor fi păzite poruncile lui Dumnezeu: „Graiurile mele, ascultă-le Doamne! Înțelege strâmtorarea (strigarea) mea! Ia aminte la glasul rugăciunii mele, Împăratul meu și Dumnezeul meu, căci către Tine mă voi ruga Doamne” (Ps. 5, 1-2).

În clipele de grea încercare, când suferința și necazurile i-au înăbușit sufletul, psalmistul cere ușurare și mângâiere. Izbăvirea din abisul suferințelor, al încercărilor și al necazurilor este dorită și cu scopul de a se învrednici din nou de posibilitatea de a-L preamări pe Dumnezeu, pe Care Îl uitase sau Îl mâniase prin nelegiuirile sale: „S-a umplut sufletul meu de răutăți și viața mea s-a apropiat de iad. Socotit

² Sf. Ignatie Briancianinov, *Fărămiturile ospățului*, traducere de Pr. Simeon Bruschiweiller, Editura Episcopia Ortodoxă Română Alba Iulia, 1996, p. 80.

am fost cu cei ce se pogoară în groapă; ajuns-am ca un om neajutorat, lăsat între cei morți... Oare se vor cunoaște întru întuneric minunile Tale și dreptatea Ta în pământ uitat? Pentru ce, Doamne, lepezi sufletul meu și întorci fața Ta de la mine?” (Ps. 87, 3-4, 13, 15).

Există la unii creștini obiceiul ca atunci când cer ceva de la Dumnezeu prin rugăciune să făgăduiască înaintea Lui o schimbare a lor în bine, o lepădare de rele, o rugăciune mai atentă și mai intensă, însoțită de practicarea virtuților și o perpetuă unire cu El, toate acestea ca să le fie auzite rugăciunile. Însă e de stringentă nevoie a împlini cu seriozitate maximă și efort sporit ceea ce făgăduiesc, căci, altfel, își adaugă loruși păcate, călcând făgăduințele făcute înaintea Domnului.

Credința este condiția fără de care nu se poate intra în contact cu Dumnezeu. Ea înaripează rugăciunea, aceasta neputând zbura la ceruri fără credință. Sfinții Părinți arată că tot atât de important este ca rostirea cuvintelor rugăciunii să nu se întemeieze numai pe o înțelegere a sensului, ci să fie însoțită în inimă de un sentiment puternic. Sfântul Apostol Iacov ne asigură că doar cu o credință tare și o rugăciune puternică, intensă, stăruitoare, lucrătoare prin iubire, izvorâtă dintr-un suflet curat, se poate obține vindecarea celui bolnav și iertarea păcatelor sale: „Și rugăciunea credinței va mântui pe cel bolnav și Domnul îl va ridica și de va fi făcut păcate se vor ierta lui” (Iac. 5, 15). Doar așa ajungem să dobândim – dacă Dumnezeu crede că ne sunt de folos – cele cerute în rugăciune; aceasta ne-o spune Însuși Mântuitorul: „Și toate câte veți cere, rugându-vă cu credință, veți primi” (Mt. 21, 22).

Cât este de bine primită și de ascultată rugăciunea stăruitoare se poate observa din Sfânta Scriptură. Sfântul Apostol și Evanghelist Luca scrie în Faptele Apostolilor că rugăciunile sutașului Corneliu au ajuns „înaintea lui Dumnezeu” (10, 4), întrucât „se ruga” lui Dumnezeu „totdeauna” (10, 2), căci, mărturisește Sfântul Iacov, „mult poate rugăciunea stăruitoare a dreptului” (Iac. 5, 16).

Dascăli în rugăciune sunt mai ales sfinții, care, în viața lor închinată rugăciunii, au atins trepte înalte de desăvârșire și au lăsat în scrierile lor sfaturi, îndrumări și butade în ceea ce privește rugăciunea. Astfel, cerere de rugăciune și de ajutor pentru boală i-a fost adresată și marelui Bătrân Varsanufie de un ucenic de-al său. Marele avvă i-a răspuns: „Frate moleșit și cârtitor, de ce te necăjești și de ce trimiți cereri departe, când ai pe Iisus stându-ți aproape și dorind să fie

chemat de tine în ajutorul tău? Strigă către El: «Stăpâne!», și-ți va răspunde. Atinge ciucurele hainei Lui (Mt. 9, 20) și-ți va vindeca nu numai această boală, ci toate patimile. Dacă mintea ta ar fi unde trebuie, nici mușcăturile șerpilor veninoși și ale scorpiilor n-ar putea ajunge la simțirea durerilor trupului. «Am uitat, zice, să mănânc pâinea mea de glasul suspinului meu» (Ps. 101, 5-6). Nu te necăji. Mila lui Dumnezeu îți este aproape. Te îmbrățișez întru Domnul. Fă-te sănătos, strigând la El»³.

Pentru cel suferind, paradigmă de dăruire în rugăciune poate fi și marele scriitor bisericesc Fericitul Augustin. La tronul Marelui Duhovnic, scriitorul apusean Îi înfățișează întreaga-i viață zbuciumată. El cere de la Dumnezeu ajutor, cu căldura și avântul de care sunt impregnate toate rugăciunile sale, atât de profund gândite, trăite, cu măiestrie și sensibilitate formulate: „O, Adevăr, luminează inimii mele, nu întunericul meu să-mi vorbească! Am alunecat la acest întuneric și m-am întunecat, dar și de acolo Te-am iubit. «Rătăcit-am ca o oaie pierdută; caută pe robul Tău, că poruncile Tale nu le-am uitat» (Ps. 118, 176; Iona 2, 8; Is. 30, 21; Iez. 3, 12). Rătăcit-am și mi-am adus aminte de Tine, am auzit glasul Tău spre mine (Ps. 118, 176), ca să mă întorc, și abia l-am auzit din cauza tulburării poftelor mele nesățioase. Și, iată, acum mă întorc, clocotind și gâfâind, la izvorul Tău. Nimeni să nu mă oprească pe El să-l beau, și atunci voi trăi. Nu eu să fiu viața mea, rău am trăit, din cauza mea moarte mi-am fost eu însumi, în Tine încep să trăiesc. Tu grăiește-mi (...) Am crezut în cărțile Tale și cuvintele lor sunt foarte tainice»⁴.

În *Pateric* ni se relatează, printre multe altele, despre sfârșitul pământesc al fericitului Stareț Paisie Aghioritul († 12 iulie 1994), poate unul dintre ultimii mari asceți și mistici ai Sfântului Munte. Starețul a dus o viață duhovnicească foarte înaltă:

„Cine ar putea povesti cu vrednicie și în amănunt marile nevoințe și izbânzi ale Starețului: desăvârșita nepătimire față de cele lumești, râvna lui fierbinte pentru credința ortodoxă și neîntrecuta lui

³ Sf. Varsanufie, *Scrisori dubovnicești*, 514, traducere, introducere și note de Pr. prof. dr. Dumitru Stăniloae, în col. *Filocalia sau culegere din scrierile Sfinților Părinți, care arată cum se poate omul curăți, ilumina și desăvârși*, vol. XI, Editura Episcopiei Romanului și Hușilor, Roman, 1990, p. 488.

⁴ Fer. Augustin, *Confessiones – Mărturisiri*, Cartea a XII-a, X, 10, traducere de Prof. dr. Nicolae Barbu, IBMBOR, București, 1994, pp. 364-365.

iubire de oameni, privegherile, culcările pe jos, neîncetata nevoiță a trupului și a sufletului, bunătatea și întreaga lui înțelepciune care uimea și puterile îngerești, simplitatea îmbrăcăminteii sale și, mai mult decât toate, maica virtuților, smerita cugetare?

În ciuda tuturor acestor virtuți, Dumnezeu a îngăduit să sufere de multe boli, pentru a-l curăți, precum aurul în topitoare și astfel să-l introducă în Împărăția Sa.

Trupul său istovit din pricina postului, a privegherilor și a nevoițelor duhovnicești, suferea atât de mult, încât este de mirare cum de a rezistat atâția ani și nu a cedat. Nemilostiva boală a cancerului, stomacul său chinuit, hemoragiile, problemele de respirație și altele, «care nu au număr», i-au făcut trupul foarte sensibil.

Starețul Paisie, în ciuda numărului mare de boli și a durerilor insuportabile care îl făceau să se asemene unui mucenic⁵, rămânea întotdeauna liniștit. Niciodată nu s-a plâns lui Dumnezeu: «De ce, Doamne, ai trimis peste mine atâtea dureri? De ce o astfel de mucenicie zilnică și continuă?». Durerile le considera o binecuvântare cerească, iar bolile ca pe o dreptate dumnezeiască trimisă pentru păcatele sale, așa cum obișnuia să-i învețe pe alții. În această mucenicie și în iadul durerilor în care se afla, singurele cuvinte pe care le rostea sfințita sa gură erau: «Dulcea mea Măicuță! Dulcea mea Măicuță!». Și Maica Domnului îl auzea și-l întărea întotdeauna în durerile trupești, astfel încât să poată urca cu răbdare și fără să murmure muceniceasca Golgotă.

Dar într-o bună zi a lăsat cele pământești pentru cele cerești, cele trecătoare pentru cele veșnice și a mers să se odihnească în locașurile Maicii Domnului, având pe buze cuvintele: «Dulcea mea Măicuță!»⁶.

Redăm în cele ce urmează și pilduitoarea atitudine în fața bolii și a morții trupești a unui alt părinte athonit: părintele Ilarion († 1864). Astfel, ni se istorisește că din vârsta copilăriei avea mare evlavie și dragoste către Sfântul Gheorghe, care l-a ocrotit în toată viața sa. A fost

⁵ Chiar Starețul mărturisea despre greaua, dar mântuitoarea, suferință îndurată cu răbdare și mulțumire de bolnavii de cancer: „Pentru că în ziua de astăzi nu mai avem sfinți mucenici; în schimbul lor, bolnavii de cancer sunt cei care umplu Raiul” (Cf. Klitos Ioannidis, *Patericul secolului XX*, traducere de Daniela Filioreanu, Editura Cartea Ortodoxă, Galați, f.a., p. 460).

⁶ Arhim. Teofilact Marinakis, *Patericul Maicii Domnului*, traducere din limba greacă de Ieroschim. Ștefan Nuțescu, Editura Evangelismos, București, 2008, pp. 132-133.

botezat într-o biserică a Sfântului Mare Mucenic Gheorghe și și-a petrecut primii ani ai vieții, chiar și adolescența, la mănăstirile Tabakin și Tzursk, care aveau, de asemenea, hramul Sfântului Gheorghe. La sfârșit s-a învrednicit să adoarmă întru Domnul sub propriul acoperiș – într-o chilie cu o biserică închinată tot sfântului. „Cu o zi înainte de adormirea sa, starețul l-a lăsat pe Părintele Sava să slujească la Chilia Sfântului Dimitrie. Îndată ce a rămas singur, starea sa s-a agravat și a început să se roage. Mai târziu, Părintele Sava zicea că, aflându-se departe, a auzit vocea starețului chemându-l: «Sava, Sava, Sava!». Întorcându-se, l-a găsit cu desăvârșire istovit; când l-au cuprins durerile morții, zicea: «Slavă lui Dumnezeu! Am vrut moarte mucenicească, dar Domnul nu m-a învrednicit. Mi-a trimis însă boală ce poate fi ceva mai mult decât mucenicia, dacă sufăr cu stăruință și credință în voia dumnezeiască»⁷.

Aducem în atenție, în acest sens, și cuvintele pline de duh ale celuilalt mare Paisie, Sfântul Paisie Velicikovski († 1794), stareț al Mănăstirii Neamț, care nutrea următoarea convingere: „De va răbda cineva cele întristătoare, va dobândi și pe cele îmbucurătoare, că cel ce este tare întru cele amare, acela va dobândi și pe cele dulci”⁸.

Marele duhovnic al Moldovei și al țării noastre, Cuviosul părinte Ilie Cleopa revelează cuvintele Sfântului Efreim Sirul, care zice: „Dumnezeu de la omul bolnav două lucruri cere: să mulțumească lui Dumnezeu pentru boală și să se roage neîncetat». Numai atât. Nu cere post, nu priveghere, nu plecare de genunchi, nu culcarea pe jos, nu târzia mâncare, nu uscata mâncare, nu puțină mâncare, nu starea de toată noaptea, nu cere de la dânsul nimic, decât aceste două lucruri. Orice bolnav care crede în Hristos și are dreapta credință, atât trebuie să zică: «Mulțumescu-Ți Ție, Doamne, că-mi dai suferință și certare! Mulțumescu-Ți Ție, Doamne, că mă iubești și mă certî!»; și «Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine, păcătosul!». Acestea se cer de la tot sufletul, fie bolnav, fie sănătos, dar de la bolnav numaidacă (...). Ferice de cel ce rabdă boala cu

⁷ Antonie Ieromonahul, *File de Pateric din împărăția monahilor: Sfântul Munte Athos*, traducere din limba greacă de Ierom. Teofan Munteanu, ediția a III-a, Editura Christiana, București, 2008, p. 256.

⁸ Sf. Paisie Velicikovski, *Crinii țarinii*, ediție îngrijită de Ignatie Monahul, în col. „Comorile pustiei”, vol. 12, Editura Anastasia, București, 1996, pp. 20-21.

mulțumire, că Dumnezeu, văzând asta, îl vindecă fără doctori! Cine mulțumește lui Dumnezeu, în boală, este un martir de bunăvoie”⁹.

Uneori, în rugăciunile lor, creștinii cer să dobândească de la Dumnezeu ceea ce li se pare că este bine și stăruie în cererea lor, fără a-I îngădui lui Dumnezeu să le dăruiască ceea ce El Însuși știe că le este folositor și de suflet mântuitor. Unii insistă în cererile lor, se întristează când nu le dobândesc repede, iar când le-au dobândit, nu sunt mulțumiți, ci solicită imediat altele. Alții, cărora li s-au împlinit doleanțele, sunt de-a dreptul decepționați, deoarece, cu toate că au obținut ceea ce au dorit, lucrurile nu au ieșit, totuși, așa precum și le-au închipuit. Se simt adânc mârniți de a se fi lăsat duși de voința lor proprie, căci lucrurile nu se întorceau în favoarea lor, așa cum își închipuiau mai înainte. Cât de adevărate rămân astfel cuvintele Mântuitorului, Care a zis: „Știe Tatăl vostru cele de care aveți nevoie, mai înainte ca voi să le cereți” (Mt. 6, 8). Cu toții suntem învățați de Sfinții Părinți să ne ridicăm în rugăciuni și în cereri „deasupra voinței noastre proprii, când aceasta nu corespunde cu voința lui Dumnezeu. Numai atunci când, în toate acțiunile noastre vom cere să se îplinească voia lui Dumnezeu și când vom dobândi putere să înțelegem această voie sfântă a Lui, numai atunci ne vom împărtăși, cu adevărat, de beneficiile rugăciunii”¹⁰.

Pilduitoare pentru toți bolnavii este și rugăciunea filosofului Blaise Pascal, înălțată lui Dumnezeu de pe patul de suferință, care învață că bolnavul trebuie, în rugăciunea sa, să ceară lui Dumnezeu să-i dăruiască ceea ce este mai bun și mântuitor pentru el și să se încredințeze voii Sale, punând voia lui Dumnezeu înaintea voii proprii, conformând astfel voia lui cu voia lui Dumnezeu: „Nu-ți cer nici sănătate, nici boală, nici viață, nici moarte, ci să dispui de sănătatea, de boala, de viața și moartea mea pentru slava Ta, pentru mântuirea mea și pentru folosul Bisericii și al sfinților Tăi, printre care nădăjduiesc să mă număr prin harul Tău (...). Fă ce voiești, dă-mi, ia-mi, dar conformează voința mea cu voința Ta, pentru că nu știu

⁹ Arhim. Cleopa Ilie, în vol. *Din cuvintele Arbimandritului Cleopa Ilie. Îndrumări dubovnicești pentru vremelnicie și veșnicie*, ediție realizată de Ioan Gînscă, Editura Teognost, Cluj-Napoca, 2004, p. 27.

¹⁰ Pr. dr. Olimp Căciulă, *Să știi ce să ceri în rugăciune*, în „BOR”, anul LXX (1952), nr. 9-10, pp. 625-626.

ce trebuie să cer. Doamne, nu știu decât un lucru: că e bine a Te urma și e rău a Te supăra”¹¹.

Bolnavul se angajează el însuși să se roage, când apelează la rugăciunea celuilalt

În *Viața Sfântului Pabomie* se scrie că într-una din zile el a visat că membrii uneia din mănăstirile conduse de el se aflau într-o peșteră, legați între ei într-un șir, prin faptul că fiecare ținea de mână pe altul și tot șirul, având în frunte pe stareț, înainta spre o deschizătură în care se vedea lumina de afară. Alți oameni alergau continuu de colo până colo, prin întunericul peșterii, ascultând când de un glas, când de altul, care striga: „Aici e lumina!”. Alte șiruri mai mici se învârtteau continuu în jurul unei coloane, fără să înainteze spre lumina de afară.

Imaginea se potrivește legăturii sobornicești dintre membrii Bisericii. Ei „se susțin unii pe alții, având în frunte pe preoții și ierarhii Bisericii, toți împreună înaintând spre lumina împărăției veșnice, având încă de pe pământ o oarecare arvună a ei. Îndată ce unul se rupe din lanț și rămâne de unul singur, rătăcește într-un întuneric fără ieșire, într-o neînțelegere a sensului existenței și a scopului ei”¹².

Pe bună dreptate, cu toții nutrim convingerea că Dumnezeu nu încearcă pe om peste puterea lui. Însă dacă nu-i vin în ajutor, la vremea suferinței, rugăciunile celorlalți, omul poate deveni nerăbdător din pricina slăbiciunii, așa cum remarcă marele bătrân filocalic Sfântul Ioan¹³, sau obosește repede și concentrarea-i lipsită de intensitate mai ales atunci când insul este cuprins de vreo boală letală ce-i macină ființa. La *Pateric* ni se istorisește că ucenicul unui mare avvă era grav bolnav. Bătrânul îl îndeamnă să nu lase rugăciunea, ci să o sporească. Revenind după un timp, ucenicul se afla în proximitatea morții. Bătrânul îl întreabă: „Te mai poți ruga?”; „Nu mai pot”, răspunse șușotind ucenicul. Atunci bătrânul îl sfătuiește astfel: „Lasă rugăciunea, adu-ți aminte de Dumnezeu și că El este înaintea ta”.

¹¹ Cf. Pr. prof. Vasile Fernea, *Suferințele omenești – cauze, explicații, foloase*, Edi-tura Galaxia Gutenberg, Târgu-Lăpuș, 2005, p. 138.

¹² Pr. prof. Dumitru Stăniloae, *Rugăciunile pentru alții și sobornicitatea Bisericii*, în „Studii Teologice”, seria a II-a, anul XXII (1970), nr. 1-2, p. 30.

¹³ *Scrisori dubovnicești*, 385, în *Filocalia ...*, XI, pp. 389-390.

Când se referă la rugăciunea noastră pentru cei suferinzi, Sfântul Atanasie cel Mare ni-l oferă ca pildă pe Sfântul Antonie, care „cu cei ce pătimeau de vreo boală, pătimea împreună și se ruga împreună cu ei. Și de multe ori și în multe cazuri Domnul îl asculta. Dar nicidecum era auzit nu se trufea, nici când nu era auzit nu cădea. Ci pururea el mulțumea Domnului, iar pe cei ce pătimeau îi îndemna la îndelungă răbdare și le făcea cunoscut că tămăduirea nu vine nici de la el și în general nu de la oameni, ci numai de la Dumnezeu, Care o dă când voiește și celor ce voiește. Cei ce continuau să pătimească primeau astfel ca pe un leac cuvintele bătrânului, învățând să nu se descurajeze, ci mai degrabă să fie cu îndelungă răbdare; iar cei ce erau vindecați erau învățați să nu mulțumească lui Antonie, ci numai lui Dumnezeu”¹⁴. Nu poruncind vindeca Antonie, ci rugându-se și chemând numele lui Hristos, spre a fi tuturor vădit că nu era el cel ce făcea aceasta, ci Domnul, Care Își arăta iubirea de oameni prin el și vindeca pe cei ce pătimeau. A Cuviosului Antonie „era numai rugăciunea și nevoința, de dragul căreia șezând în munte, se bucura de vederea celor dumnezeiești”¹⁵.

Chiar Sfinții Apostoli cereau credincioșilor să se roage pentru ei (cf. Col. 4, 2-4; I Tes. 5, 25). La fel și marii Sfinți Părinți și scriitori ai Bisericii. Astfel, Sfântul Vasile cel Mare îi scrie lui Antioh: „Să mă primești în rugăciunile Tale și să rogi pe Domnul să nu mă părăsească și, după cum m-a scos din primejdiile prin care am trecut, așa să mă mântuie și de altele care ar mai putea da peste mine, întru mărire numelui Celui în Care ne-am pus nădejdea”¹⁶. Iar unei văduve, același autor îi transmite, în anul 374, prin intermediul unei scrisori, următorul îndemn: „... cuprinde pe toți în comuniunea rugăciunilor. Într-adevăr de mare ajutor sunt cei care pot îmblânzi pe Dumnezeu prin rugăciunile lor! Fă și Dumneata lucrul acesta fără încetare. Căci și în vremea cât trăim în trup rugăciunea ne este de mare folos, iar când plecăm de aici ea ne servește drept provizie

¹⁴ Sf. Atanasie cel Mare, *Viața Cuviosului Părintelui nostru Antonie*, LV, traducere din grecește, introducere și note de Pr. prof. Dumitru Stăniloae, în col. „Părinți și Scriitori bisericești” (PSB), vol. 16, EIBMBOR, București, 1988, p. 225.

¹⁵ *Ibidem*, p. 236.

¹⁶ Sf. Vasile cel Mare, *Epistole*, epistola 157, traducere, introducere, note și indici de Pr. prof. dr. Constantin Cornițescu și Pr. prof. dr. Teodor Bodogae, în col. PSB, vol. 12, EIBMBOR, București, 1988, p. 345.

pentru veacul ce va veni¹⁷. Sfântul Ioan Damaschin este convins că rugăciunea altora pentru bolnavi înduplecă pe Dumnezeu la milă și îndurare pentru aceștia: „Căci Domnul Cel de oameni iubitor voiește să I se ceară și să împartă cele cerute spre mântuirea fapturilor Sale și mai ales atunci se înduplecă cu totul, nu când cineva luptă numai pentru sufletul său, ci când face aceasta pentru aproapele¹⁸. Fericitul Augustin ne pune în atenție o întâmplare minunată din viața sa, când rugăciunea celorlalți pentru el a avut un efect taumaturgic. Această experiență o prezintă ca mulțumire către Dumnezeu, Care, rugat fiind de ceilalți „frați”, i-a adus vindecarea: „Atunci mă chinuai cu durerea dinților și când s-a îngreuiat atât de mult, încât nu puteam vorbi, a coborât în inima mea ideea ca să stăruiesc pe lângă toți ai mei, care erau de față, ca să se roage pentru mine, să Te roage pe Tine, Dumnezeul mântuirii de orice fel. Și am scris acestea pe o tabletă de ceară și le-am dat ca să citească. De îndată ce ne-am plecat genunchii ca rugători a fugit acea durere. Dar ce durere? Sau cum a fugit? M-am speriat, o mărturisesc, Domnul meu și Dumnezeul meu, căci de la începutul vieții mele eu nu făcusem această experiență. Și mi s-au strecurat în adâncul sufletului semnele Tale; bucurându-mă în credință, am lăudat numele Tău¹⁹”.

În ceea ce privește apelul pe care-l face bolnavul credincios către altul: „Roagă-te pentru mine, frate (sau părinte)!”, subliniem că acest apel este manifestarea conștiinței lui că depinde simultan de Dumnezeu și de aproapele. Bolnavul se angajează el însuși să se roage, când apelează la rugăciunea celui alt; sau cel la care se face apelul pentru rugăciune adresează și el, la rândul său, un apel celui dintâi să se roage pentru el lui Dumnezeu²⁰.

Cu toții știm că se caută diverse modalități pentru a veni în ajutorul bolnavilor și acestea constau, printre altele, și în implicarea spirituală a celor care se ocupă de tratarea omului bolnav, deci atât a medicilor, cât și a rudelor sau celor apropiați bolnavilor. Pentru ca Preabunul Dumnezeu să asculte rugăciunea noastră și să-l tămăduiască pe cel bolnav, ea trebuie săvârșită cu durere, osteneală și

¹⁷ *Ibidem*, epistola 174, pp. 365-366.

¹⁸ Sf. Ioan Damaschin, *Despre cei adormiți în credință*, P.G. XCV, col. 252C.

¹⁹ Fer. Augustin, *Confessiones - Mărturisiri...*, Cartea a IX-a, IV, (12), p. 192.

²⁰ Pr. prof. Dumitru Stăniloae, *Rugăciunile pentru alții și sobornicitatea Bisericii*, în „Studii Teologice”, seria a II-a, anul XXII (1970), nr. 1-2, p. 31.

jertfă de sine. Cuviosul Paisie Aghioritul ne învață chiar „să ne rugăm cu asemenea pornire: «Dumnezeul meu, fă-l bine pe acela și dăruiește-mi mie boala!». Și Bunul Dumnezeu, văzând neputința noastră de a purta boala, îl face bine și pe acela și nici nouă nu ne-o dă»²¹.

Prin răbdarea și rugăciunea lor, mărturisitorii și martirii români sunt paradigmatici pentru cei încercați de suferință

Luând ca punct de plecare îndemnul Sfântului Apostol Pavel: „Rugați-vă neîncetat!” (I Tes. 5, 17), Sfinții Părinți ai Bisericii îi îndeamnă pe creștini la rugăciune nu numai în anumite momente ale zilei, ci toată viața, fiecare moment al ei să devină rugăciune, un dialog neîncetat cu Dumnezeu. Rugăciunea lui Iisus sau rugăciunea inimii sau rugăciunea minții în inimă a fost practică, predată și comentată pe scară largă de-a lungul veacurilor de creștinismul răsăritean, urcând în tradiția spiritualității ortodoxe până în timpurile apostolice. Această rugăciune neîncetată, care se mai numește „rugăciunea lui Iisus” sau „rugăciunea minții” (pentru că la început ea se rostește cu mintea), sau „a inimii”, pentru că, după rugăciunea atentă și stăruitoare cu mintea în inimă, mintea coboară în inimă, este cunoscută îndeosebi în practica spirituală cu numele de „isihasm”²².

În spiritualitatea ortodoxă, rugăciunea lui Iisus este chemarea continuă și neîntreruptă a Numelui lui Iisus, cu buzele, cu inima și cu mintea, având simțământul prezenței Sale, oriunde și oricând, chiar și în timpul somnului. Nu este sub cer nici un alt nume dat între oameni, în care trebuie să ne mântuim”. (Fap. 4, 12) Ea se exprimă prin aceste cuvinte: „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine, păcătosul!”. Cel care se obișnuiește cu această chemare „capătă o mare mângâiere și nevoia de a o rosti mereu. După câțiva timp, nu mai poate trăi fără această rugăciune, care curge în el de la sine, pretutindeni, mereu”²³.

Rugăciunea este rostită repetat, la început cu voce, mai târziu cu voce joasă sau în minte, adesea cu ajutorul unui șirag de mătăanii.

²¹ *Mica filocalie*, traducere de Pr. Victor Manolache, Editura Cartea Ortodoxă, Galați, 2009, p. 32.

²² „Isihie” în limba greacă înseamnă „liniște”.

²³ Olivier Clément, *Rugăciunea lui Iisus*, traducere din limba franceză de Măriuca și Adrian Alexandrescu, Editura IBMBOR, București, 1997, p. 26.

Cei care sunt în putere o însoțesc în chilii sau camere retrase, liniștite, cu metanii până la pământ și cu semnul crucii. Mulți practicanți ai acestei rugăciuni o leagă de respirație. „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu” se spune odată cu inspirația, iar „miluiește-mă pe mine, păcătosul”, odată cu expirația. Unii Părinți arată că se poate reduce textul rugăciunii la cuvintele „Doamne Iisuse” sau simplu la pomenirea repetată a numelui lui Iisus. Alții au arătat o anumită preferință pentru formula „Doamne Iisuse Hristoase, miluiește-mă!”. Totul a fost redus la câteva cuvinte și se găsește în conformitate cu îndemnul Sfântului Apostol Pavel: „În biserică doresc să vorbesc mai bine cinci cuvinte cu mintea mea, ca să învăț și pe alții, decât zece mii de cuvinte în limbi” (I Cor. 14, 19). În zilele noastre, călugării rostesc textul ei întreg: „Doamne Iisuse Hristoase, Fiul lui Dumnezeu, miluiește-mă pe mine, păcătosul (păcătoasa)!”.

Mai întâi, nevoitorul se reculege, se întoarce spre sine însuși, în inima sa, pentru a putea să înlăture tot ceea ce l-ar putea sustrage de la dialogul său cu Dumnezeu. După ce a reușit să ajungă la liniștea interioară, cel ce se roagă se străduiește, prin intermediul câtorva cuvinte adresate lui Iisus, să se concentreze. Se încearcă „concentrarea gândului și păstrarea în memorie a numelui lui Iisus”²⁴. Rugăciunea inimii este și „o meditație asupra cuvintelor rostite și a înțelesului lor, iar în faza rugăciunii mentale, cuvintele încetează, rămâne doar sensul lor și acest fel de rugăciune devine neîntrerupt și nu poate fi deranjat de nimeni și nimic”²⁵. Pentru mulți dintre cei ce o practică, după o vreme, rugăciunea lui Iisus coboară în inimă, astfel încât aceasta nu mai necesită un efort conștient, ci curge de la sine.

Mai ales în zilele noastre este de folos această rugăciune, când omul modern pretinde că nu mai are timp să se roage. „Dacă începem să practicăm puțin această rugăciune, vom descoperi că avem mai mult timp de rugăciune decât ne-am fi închipuit.”²⁶ Omul se întărește duhovnicește prin pomenirea numelui lui Iisus pentru că nu este putere mai mare în cer și pe pământ, pentru că invocarea numelui lui Iisus înseamnă invocarea prezenței Lui, nefiind doar o simplă reluare autonomă și neîntreruptă a aceluiași cuvinte și a

²⁴ Pr. dr. Mircea Basarab, *Rugăciunea lui Iisus*, în „Ortodoxia”, anul XLVI (1994), nr. 4, p. 62.

²⁵ *Ibidem*, pp. 71-72.

²⁶ Olivier Clément, *Rugăciunea lui Iisus...*, p. 9.

unor exerciții de respirație, care pot deveni mecanice. Părintele Ghervasie Gașpar de la Mănăstirea Sihăstria (1925-1948) i-a mărturisit unui frate următoarele: „Îmi pare rău că mă duc din trup și n-am învățat mai bine rugăciunea lui Iisus! În toate necazurile mele numai cu aceasta m-am mângâiat”²⁷.

Mărturisitorii și martirii români care au îndurat caznele închisorilor comuniste, din motive închipuite sau doar pentru simplul fapt că erau preoți de vocație, intelectuali creștini sau credincioși fervenți ai Bisericii, au subliniat aproape la unison că singurul suport, sprijin, întărire și mângâiere pentru ei în răstimpul acela de chin și groază a fost rugăciunea lui Iisus. Cu toții s-au simțit atrași de liniștea, bucuria, pacea și mângâierea oferite de rugăciune. În acea lume a închisorii, rugăciunea minții a însemnat o evadare, o regăsire a echilibrului spiritual, o reconfortare sufletească ce i-a ajutat să învingă frica, angoasa, singurătatea, lipsurile, persecuțiile etc. Această rugăciune i-a situat mereu în prezența lui Dumnezeu, indiferent de împrejurările grele prin care au trecut. Simțeau că nu sunt singuri și că Cineva îi întărește. Mulți au ajuns pe cele mai înalte culmi ale acestei rugăciuni. Doar pentru că au fost dispuși să învețe lecția rugăciunii, au putut depăși acele situații limită.

Mulți dintre confrății de celulă care nu au uzat de această armă tare a rugăciunii lui Iisus au cedat în fața groaznicelor suplicii la care erau supuși, unii dorindu-și chiar moartea, pentru că nu mai aflau resurse fizice sau sufletești de a continua, nemaiavând putere de a răbda groaznicele ordalii care se arătau a fi fără sfârșit și din ce în ce mai odioase. Însă cei ce rosteau neîncetat rugăciunea lui Iisus primeau putere dumnezeiască, sprijin, întărire, mângâiere și doar având acest suport dumnezeiesc au putut rezista. Rugăciunea era pentru ei singura pârgă de susținere. Pentru ei Hristos era totul. Rugându-L și invocându-L pe Hristos neîncetat, au devenit purtători de Dumnezeu (teofori).

Atitudinea dâră și neînfricată a mărturisitorilor și a martirilor români în fața morții și a durerilor teribile de pe urma groaznicelor suplicii la care erau supuși de către persecutorii de același neam cu ei, constituie o adevărată paradigmă și pentru bolnavii aflați într-o

²⁷ Cf. Arhim. Ioanichie Bălan, *Patericul mănăstirilor nemțene*, Editura Trinitas, 2011, p. 215.

stare terminală sau pentru cei cărora li s-a comunicat un diagnostic letal sau un prognostic infaust. Mărturisitorii români nutreau cu tărie credința în viața veșnică, de aceea nu aveau temeri sau angoase în proximitatea morții, pe care o considerau ca un somn, ca o punte, o trecere între două lumi, și nu un capăt, un final, un „terminus” sau o ultimă realitate. Aceasta pentru că Hristos Care e Viața prin fire S-a făcut omorâtorul morții, așa cum întreaga creștinătate cântă în toată perioada pascală: „Hristos a înviat din morți, cu moartea pe moarte calcând și celor din morminte viață dându-le”. Prin moartea și învierea lui Hristos, Care cu moartea Sa a biruit moartea, a devenit de-a dreptul păgână și neavenită expresia antică: „Nu mă tem de moarte, ci de veșnicia ei”. Mucenicii sunt pătrunși de o acalmie și o pace sufletească în fața morții fizice, întrucât, nefiind robiți de lucrurile acestei lumi efemere, o părăseau fără îngrijorare, frământare sau neliniște, prioritare în sufletul lor fiind cele netrecătoare, esențiale, dumnezeiești care le aduc bucuria întâlnirii și a unirii cu Dumnezeu. Sfinții mucenici nu prețuiau atât viața aceasta, cât pe cea viitoare, doreau întâlnirea cu Dumnezeu-Lubire ai Cărui ucenici erau. Precum înșiși mărturiseau, orice patrie le era patria lor și orice patrie le era totuși străină, căci patria lor adevărată era cea cerească. Așa se explică curajul lor în fața morții, ei mergând cu *picioare vesele* la marea întâlnire cu Domnul vieții.

Prin stăruința în a rosti neîncetat cu mintea și inima rugăciunea lui Iisus, martirii închisorilor comuniste sunt pilduitori pentru bolnavii încercați de grele dureri și suferințe. Acestora din urmă le-ar fi de mare folos duhovnicesc să înceapă și să stăruie în practicarea acestei rugăciuni. Rodele ei sunt nespuse de multe. Dulceața rugăciunii fierbinți a bolnavului îi poate chiar copleși simțirea durerii sale trupesti.

În general, când rugăciunea este obișnuită și frecventă, influența ei în viața credinciosului duhovnicesc devine foarte clară, acesta începând să se vadă așa cum este, să își descopere egoismul, lăcomia, greșelile de judecată și orgoliul. Treptat, dobândește o pace interioară, o alinare, o mângâiere, o armonie a activităților nervoase și morale, o mai mare putere de a îndura boala, suferința de orice fel, persecuțiile, sărăcia, calomnia, grijile, pierderea celor dragi, durerea, boala și moartea²⁸.

²⁸ Dr. Alexis Carrel, *Rugăciunea*, traducere de Pan Izverna, Editura Învierea, Timișoara, 1999, p. 21.

Timpul folosit de cel bolnav în rugăciune „nu este timp pierdut, ci timp înveșnicit, sfințit și aducător de bucurie”²⁹. Boala îl poate face pe cel suferind să fie mai receptiv la cuvintele Evangheliei, îl conduce către o viață reînnoită, Hristos Însuși coborând în iadul suferințelor lui și făcându-l părtaș Învierii Sale. Datorită rugăciunii, boala trupului nu slăbește bolnavului tăria sufletului. „Stai la rugăciune în ceasul pătimirii tale, ca să se risipească mai degrabă amărăciunea ta”.³⁰

Rugăciunea aduce celui ce se roagă ajutor harismatic. Prin rugăciune se purifică întreaga noastră conștiință. Lacrimile de pocăință și conștiința trează sunt roade ale rugăciunii, cel mai mare dar al rugăciunii fiind deplina transformare sau transfigurare a celui ce se roagă. Duhul omului ce se unește în rugăciune desăvârșită cu Duhul lui Dumnezeu dobândește de la El luminare, întărire și curățire de păcate. Prin rugăciune, se revarsă bucuria și pacea Duhului Sfânt în suflete. Prin rugăciune, bunul creștin simte că nu este singur, ci cu Dumnezeu. Simte ajutorul Lui în viață, în răbdarea durerilor bolii, a ispitelor și a necazurilor, se întărește în credință, crește spiritual în iubire față de Dumnezeu și de semenii săi; rugăciunea îl ajută și îl întărește să împlinească poruncile lui Hristos în viața lui, prin ea i se luminează mintea să adâncească și să înțeleagă Sfânta Scriptură, și să realizeze că bucuriile duhovnicești sunt mult mai mari, mai intense și mai frumoase decât vremelnicele plăceri pământești.

Și astăzi ca și atunci, cu cât următorii de același neam și credință cu acei mărturisitori bravi ai Ortodoxiei înaintează în viața duhovnicească, cu atât au trebuință de tot mai puține lucruri din viața aceasta și astfel sunt scutiți de tulburarea și neliniștea de pe urma lipsurilor, a bolilor incurabile care grăbesc sfârșitul acestei caduce vieți, a suferințelor de tot felul care împiedică gustarea bucuriilor pământești etc. A fi sfânt înseamnă și a fi *nepământean*, în sensul de a nu fi alipit sufletește de lucrurile acestei lumi (*sfânt* – ἅγιος; γῆ, γῆς înseamnă în limba greacă veche „pământ”, la care i se adaugă prefixul negativ sau privativ ἀ-; deci ἅγιος, adică sfânt = *nepământean*). Pentru cel împăcat cu Dumnezeu, care nu are sufletul lipit și robit

²⁹ † Daniel, Patriarhul Bisericii Ortodoxe Române, *Comori ale Ortodoxiei. Explorări teologice în spiritualitatea liturgică și filocalică*, Editura Trinitas, Iași, 2007, p. 11.

³⁰ Sfântul Teofan Zăvorâtul, *Patericul Lavrei Sfântului Sava*, traducere din limba rusă de Dr. Adrian și Xenia Tănăsescu, Editura Anestis, București, 2005, p. 126.

de lucrurile acestei lumi, apropierea palidei morți nu-i este un chin, căci nădăjduiește cu tărie în adevărata viață, viața veșnică alături de Dumnezeu. Iată că spiritualitatea ortodoxă română, prin exemplul mărturisitorilor neînfricați ai credinței din neamul nostru românesc, vine în sprijinul bolnavului de astăzi, asigurându-l că în durerile fără voie se ascunde mila lui Dumnezeu, învățându-l că suferința trupului este purificatoare (căci așa cum focul curăță rugina de pe fier, așa boala curăță păcatul omului), și mai ales că nu este singur pe acest drum al suferinței, căci Hristos suferă cu fiecare, până la sfârșitul veacurilor, potrivit suferinței fiecărui om, precum glăsuiesc gurile sfinte ale cuviosilor și mărturisitorilor români. Așa cum Fiul lui Dumnezeu se arăta grabnic ascultător al rugăciunilor sfinților mucenici și-i înțarea în chinurile lor, îi încuraja, suferea în martirii Lui și devenea tăria lor, așa va face tuturor celor bolnavi care-I cer stăruitor ajutorul.

Astfel, rugăciunea trebuie să reprezinte activitatea principală a celui suferind. La ceasul morții, credinciosul lasă în urmă toate lucrurile pământești și păstrează numai rugăciunea. Ea singură îl va conduce spre viața cea veșnică, căci Dumnezeu este veșnic și numai în unirea cu El, prin rugăciune smerită și intensă, va avea bunul creștin parte de veșnicie.